

Dalia Sviderskienė

Lietuvių kalbos institutas

Vardyno skyrius

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 5 26 38 171

El. paštas dalia_sviderskiene@lki.lt;

daliasviderskiene@gmail.com

Moksliniai interesai: onomastika, tiktinių žodžių darybos, kilmės tyrimai

TARPUKARIU UŽRAŠYTŲ MARIJAMPOLĖS APSKRITIES VIETOVARDŽIŲ TYRIMO PRADINIAI REZULTATAI IR PERSPEKTYVOS

Straipsnio tikslas – pristatyti kelerius metus nuosekliai vykdomus pietinio lietuvių kalbos ploto – Marijampolės apskrities – tarpukariu užrašytų vietovardžių tyrimus darybos ir kilmės požiūriu. Be to, skelbiama keletas šios medžiagos tyrimo rezultatų vandenvardžių, kitų (asmenvardinės kilmės) vietovardžių klasėse ir kt. Tai leidžia pastebėti, kad išlikusios anketos, jų autentiški duomenys, yra ne tik kaip atskiras svarbus tarpukario palikimo vienetas, jos vertingos ir kaip šaltinis, kuriame pasitaiko užfiksuotų faktų, dabartinėse sancaupose jau neišlikusių arba gerokai pakitusių.

Siekiant susidaryti išsamų vaizdą apie Marijampolės apskrities vietovardžių darybos ir kilmės ypatumus, arealinį tyrimą būtina tęsti. Manoma, kad vykdomi darbai ne tik skatins regioninę toponimiką, darybos, kilmės analizę, išliks svarbūs tolesniems lietuvių toponimikos tyrimams, bet bus įdomūs ir etnologams ar kitų sričių tyrėjams. Jie padės geriau pažinti šiame areale gyvenusių žmonių mentalitetą, pasaulėjautą. Tiriamame lietuvių kalbos plote tarpukariu užrašyti vietovardžiai galėtų suteikti informacijos ir apie išnykusios baltų genties – jotvingių – oniminio substrato pėdsakus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: arealiniai tyrimai, tarpukario laikotarpis, bendrinis žodis (apeliatyvas), tikrinis žodis (onimas), vietovardis (toponimas), asmenvardis (antroponimas), pamatinis žodis (etimonas), tiktinių žodžių daryba, kilmė.

Įvadas

Lietuvių kalbos institute (toliau – LKI) saugomi unikalūs tarpukario Lietuvoje ir po karo sukaupti vietovardžių ištekčiai. Viena vertingiausių mokslinių požiūriu medžiaga – ketvirtajame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje užrašyti vietovardžiai. Tai Švietimo ministerijos Valstybės archeologijos komisijos iniciatyva surinkti vietų vardai. Šiam darbui buvo parengta

*Instrukcija Lietuvos žemės vardynui surašyti*¹ (toliau – *Instrukcija*), kurios nuostatos bei reikalavimai vietovardžių rinkėjams nepasikeitė iki mūsų dienų. Visos Lietuvos pradinių mokyklų mokytojams bei girininkams (manant, kad kaip tik šių profesijų asmenys geriausiai galės atlikti numatytą

¹ Joje yra apibūdinta vietovardžių svarba, aiškina, kokių vietų vardus užrašyti, teigiama, kas tai turėtų daryti, ir mokoma, kaip rinkti ir užrašyti vietovardžius (Alminauskis 1934).

darbą) buvo išsiuntinėti specialiai šiam reikalui parengti ir išspausdinti žinių lapai „Žemės vardai“ ir *Instrukcija*.

Mokytojai ir girininkai kelerius metus (ypač 1935–1937 m.) užrašinėjo vietovardžius iš gyvosios kalbos. Užpildytus „Žemės vardų“ lapus grąžino Valstybės archeologijos komisijai. Šie yra išlikę iki mūsų dienų ir saugomi LKI Vardyno skyriaus fonduose.

Manant, kad tarpukariu surinkta medžiaga yra viena vertingiausių mokslinių požiūriu, nepaliesta išorinių veiksnių (melioracijos, kolektyvizacijos, rusinimo, trėmimų) ir gali suteikti vertingos informacijos apie bet kurio Lietuvos regiono vietų vardus, buvo pasirinkta tam tikra lietuvių kalbos ploto dalis², pradėti vertinti ir skirstyti čia užrašyti vietovardžiai.

Pirmiausiai visi apskrities vietovardžiai pagal įvardijamų objektų rūšį autorės buvo suskirstyti į tris stambias grupes: vandenvardžius, gyvenamųjų vietų vardus ir žemėvardžius. Vandenvardžių grupėje šalia upių, upelių, ežerų vardų buvo nagrinėjami ir kiti tekančių hidroobjektų (griovių) bei telkšančių, užpelkėjusių ar kitų šlapių vietų (balų, raistų) vardai. Į antrąją grupę pateko tiek oficialūs (fiksuoti norminiame oficialiajai vartosenai skirtame *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyne*, 2 d. (toliau – ATŠŽ II)), tiek neoficialūs (dvarų, palivarkų, kaimo dalių, sodybų ir kt.) gyvenamųjų vietų vardai. Į trečiąją, gausiausią grupę, buvo suburti įvairių kitų žemės paviršiaus objektų (arimų, dirbamų

žemių, dirvų, ganyklų, kalnų, kelių, laukų, miškų, pievų ir kt.) vardai. Jie sąlygiškai vadinami žemėvardžiais³, manant, kad šis terminas geriausiai apibūdina žemės reljefo tikrinius vardus – tiek stambesnius (drimonimus, oronimus ir kt.), tiek smulkesnius (agronimus, dromonimus ir kt.). Pastariesiems vietovardžiams pavadinti tradiciškai kuriami lietuviški ir tarptautiniai terminai. Taip išlaikoma terminų sistema, išvengiama geografinių vietų, kurioms suteikiamas terminas, išvardijimo. Pavyzdžiui, aptariant vieno vietovardžių poklasio, įvardijančio tam tikrus panašius žemės paviršiaus objektus (miškus, šilus, girias, jų dalis ar pan.; aukštumas, kalvas, piliakalnius ir kitus reljefo pakilesnių formų objektų vardus), nuosekliai vartojami terminai *drimonimas* (*drimonimai*), *oronimas* (*oronimai*); prireikus sinonimiškai vartojami terminai *miškų vardai*, *kalnų vardai*, *vietovardžiai*, *toponimai*.

Darybiškai tiriant visų toponimų klasių (poklasių) vienetus, pritaikoma Aleksandro Vanago vandenvardžių darybai tirti sudaryta struktūrinė-gramatinė klasifikacija⁴. Pagal ją pirmiausia aptariami pirminiai ir daugiskaitiniai vietovardžiai, po jų – visi antriniai galūnių, priesagų, priešdėlių vediniai, sudurtiniai ir sudėtiniai vietovardžiai. Kilmės požiūriu visi vietovardžiai buvo skiriami į kilusius iš bendrinių žodžių (apeliatyvų), asmenvardžių (antroponimų) ir kitų vietovardžių (toponimų). Tokiu būdu buvo siekta išsiaiškinti tarpukario laikotarpiu iš gyvosios kalbos užrašytų vietovardžių darybos ir kilmės polinkius.

Šiame straipsnyje, parengtame tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Regio-

² Buvo pasirinkti Marijampolės apskrities vietovardžiai, užrašyti trylikoje valsčių: Balbieriškio, Gudelių, Iglirkėlių, Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Krosnos, Liubavo, Liudvinavo, Marijampolės, Prienų, Sasnavos, Šilavoto ir Veiverių. Kiekvienos valsčiaus gyvenamosios vietos vietovardžiams skirta po anketą.

³ Dėl termino žr. Jonikas 1990, p. 563.

⁴ Žr. Vanagas 1970, p. 21–27.

ninė onomastika: ką sužinome iš vardyno“ (Kaunas, 2011 m. lapkričio 10–11 d.) skaityto pranešimo pagrindu, pristatomi kelerius metus vykdomi Marijampolės apskrities tarpukariu „Žemės vardų“ anketose užrašytų vietovardžių tyrimai. Pirmojoje straipsnio dalyje skelbiami svarbiausi atliekamo tyrimo rezultatai; antrojoje dalyje – numatomi ateities darbai.

Tyrimo rezultatai

Vykdamt pradėtus darbus, nustatyti atskirų klasių (miškų⁵, kalnų vardų⁶) darybos bruožai, kilmės tendencijos, atlikti kai kurių klasių dalies toponimų tyrimai (neoficialių gyvenamųjų vietų vardų⁷, apeliatyvinės kilmės žemėvardžių⁸), ištirti dviejų vals-

⁵ Dėl jų plačiau žr. Dalia Sviderskienė 2006, p. 49–62. Gauti rezultatai buvo palyginti su kito arealo – šiaurės vidurio Lietuvos (Telšių rajono) – miškų vardų tyrimo išvadamis; taip išryškėjo arealiniai drimonimų darybos skirtumai.

⁶ Kilmės požiūriu tarpukario Lietuvos Marijampolės apskrities vieno darybos būdo kalnų vardai (dūriniai) autorės ištirti ir aprašyti (plačiau žr. Sviderskienė 2006a, p. 47–59). Kiti šių vietovardžių tyrimo duomenys bei analizės rezultatai artimiausiu metu bus skelbiami mokslo straipsniais leidinyje *Lituanistica*.

⁷ Dėl neoficialių gyvenamųjų vietų vardų analizės darybos ir kilmės aspektu žr. Sviderskienė 2007, p. 99–122.

⁸ Iki šiol atlikti kitų lietuvių kalbos plotų vietovardžių tyrimai nėra paliudiję tokios gausios priesagos *-in-* vartosenos padarant agronimų vedinius iš apeliatyvų. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad tiriamame plote šie vediniai sudaro apie pusę visų apeliatyvinės kilmės priesaginių vedinių. Agronimų tyrimo duomenys bei analizės rezultatai artimiausiu metu bus paskelbti atskiru straipsniu leidinyje *Acta Linguistica Lithuanica*. Čia ir svarstoma, kas lemia šių onimų polinkį plėstis priesagos *-in-* vedinių naudai. Be to, straipsnyje pastebima, kad kalbami vietovardžiai Marijampolės apskrityje gana dažnai padaromi iš gretiminių formų, pvz.: su *asiūkl-* ir *siūkl-*, rodančių ryšį su *asiūklis* ir *siūklė*, *siūklis* (*Asiūklinė* pv. Klvr, Ldvn, Prn ir *Siūklinė* pv. Lbv), su *lapūk-* ir *lapūg-*, rodančių ryšį su *lapūgas* ir *lapūkas* (*Lapūginė* pv. Klvr ir *Lapūkinė* pv. Krsn), su *lendr-* ir *nendr-*, rodančių ryšį su *lėndrė* ir *nėndrė* (*Lėndrinė* pv. Lbv ir *Nėndrinė* pv. Gdl, Krsn, Lbv, Ldvn), su

čių – Marijampolės ir Balbieriškio – visi vietovardžiai⁹. Be dabar egzistuojančių gyvenamųjų vietų, upių, ežerų vardų, buvo ištirti ir išnykę šių klasių onimai, taip pat iki šiol lingvistiškai neanalizuoti iš vietos gyventojų tarpukariu užrašyti abiejų valsčių žemėvardžiai. Buvo paskelbtos autentiškos jų lytys, gyvosios kalbos variantai, daugelis vietų vardų sukirciuota.

Atlikus minėtų valsčių visų vietovardžių klasių – vandenvardžių, gyvenamųjų vietų vardų, žemėvardžių – darybos ir kilmės analizę, pastebėta, kad šios klasės yra gana savitos, nors turi ir panašumų. Siekiant pagrįsti pastarąjį teiginį, toliau pateikiamos diagramos, iliustruojančios dviejų valsčių vietovardžių darybinės analizės rezultatus¹⁰ ir suteikiančios galimybę juos palyginti (žr. 1, 2, 3 diagramas).

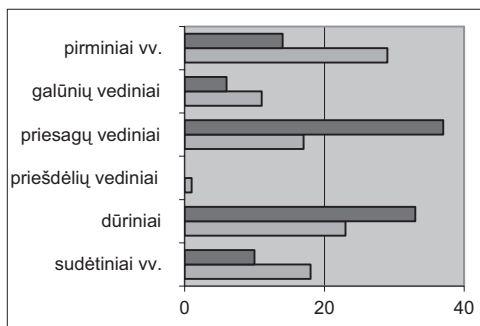
Išnagrinėjus dviejų valsčių vietų vardus darybiškai, pastebėta, kad daugiau yra ant-rinių vietovardžių: jų kiekis Balbieriškio valsčiuje svyruoja nuo 47 % gyvenamųjų vietų vardų iki 71 % vandenvardžių klasėse ir atitinkamai tose pačiose klasėse Marijampolės valsčiuje nuo 66 % iki 86 %.

Pirminiai vietovardžiai būdingesni gyvenamųjų vietų vardams Balbieriškio

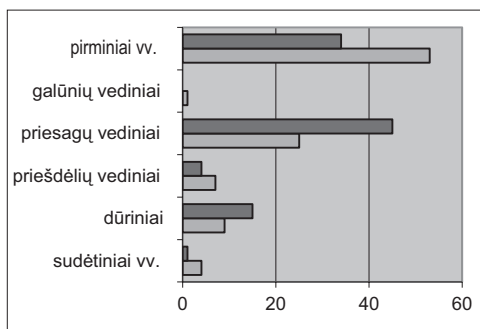
skrobl- ir *skruobl-*, rodančių ryšį su *skrōblas* ir *skrūoblas* (*Skroblinis* l. Lbv ir *Skrūoblinis* pv. Gdl). Iki šiol atliktuose kituose lietuvių arealinės toponimijos tyrimuose į šį reiškinį (gretiminių formų vartoseną padarant tos pačios priesagos vedinius) dėmesys nebuvo atkreiptas.

⁹ Dėl Marijampolės valsčiaus visų vietovardžių klasių analizės žr. Sviderskienė 2005, p. 91–118. Straipsnis „Balbieriškio valsčiaus vietovardžių darybos ir kilmės polinkiai“ bus spausdinamas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijos *Balbieriškis* kalbos skyriuje ir skelbiamas internetinėje svetainėje „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ www.llt.lt.

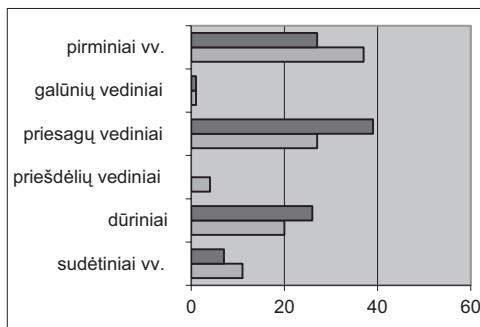
¹⁰ Siekiant apibendrinti, tarpusavyje palyginti jau atliktus dviejų valsčių vietovardžių tyrimo duomenis bei analizės rezultatus, diagramose pateikiama tik procentinė jų išraiška. Jau minėtuose autorės straipsniuose (žr. 9 išnašą) kalbamų toponimų analizės rezultatai skelbiami ir kiekybine, ir procentine išraiška.

1 pav. Vandenvardžių darybos polinkiai

2 pav. Gyvenamųjų vietų vardų darybos polinkiai

3 pav. Žemėvardžių darybos polinkiai

- ◆ Balbieriškio valsčiaus vietovardžiai
- ◆ Marijampolės valsčiaus vietovardžiai

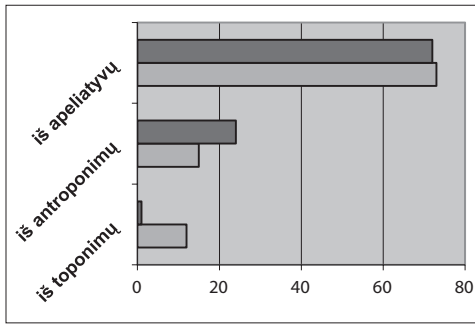
valsčiuje – čia jie sudaro apie pusę (53 %) šių vietovardžių. Net 75 % iš jų – *pluralia tantum* formos, priklausančios gana vėlyvam oikonimijos formavimosi etapui. Pirminių žemėvardžių yra 37 %, vandenvardžių – 29 %. O Marijampolės valsčiuje *pluralia tantum* formos sudaro apie trečdalį gyvenamųjų vietų vardų (34 %). Šio valsčiaus pirminių žemėvardžių yra 27 %, vandenvardžių – 14 %.

Pastebėta, kad priesaginiai vietovardžiai – tai pati gausiausia vedinių grupė abiejuose tirtuose valsčiuose.¹¹ Apylygiai priesaginių žemėvardžių (27 %) ir gyvenamųjų vietų vardų (25 %) užrašyta Balbieriškio valsčiuje. Marijampolės valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų priesagų vediniai sudaro net 45 %. Šiuo būdu čia gana dažnai padaromi ir kiti vietovardžiai: priesagų vediniai sudaro daugiau nei trečdalį vandenvardžių (37 %), žemėvardžių (39 %). Mažiausiai (17 %) užrašyta priesaginių Balbieriškio valsčiaus vandenvardžių.

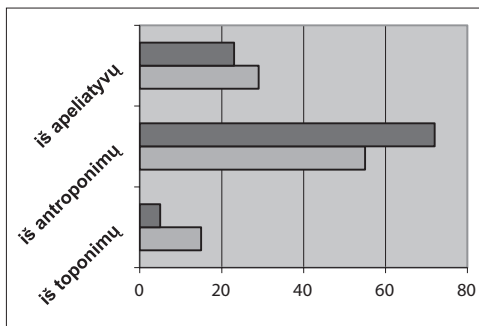
Sudūrimo būdu padaryti vietovardžiai ištirtuose valsčiuose yra būdingesni vandenvardžiams (Balbieriškio valsčiuje 23 %, Marijampolės – 33 %) ir žemėvardžiams (Balbieriškio valsčiuje 20 %, Marijampolės – 26 %). Gyvenamųjų vietų vardai sudūrimo būdu tiek viename, tiek kitame valsčiuje padaromi rečiau (Balbieriškio – 9 %, Marijampolės – 15 %).

Nustatyta, kad sudėjimo būdu žemėvardžiai ir gyvenamųjų vietų vardai Balbieriškio valsčiuje padaromi nedažnai (11 % ir 4 %), kiek daugiau (18 %) šiame valsčiuje užrašyta sudėtinių vandenvardžių. Marijampolės valsčiuje kalbamas darybos

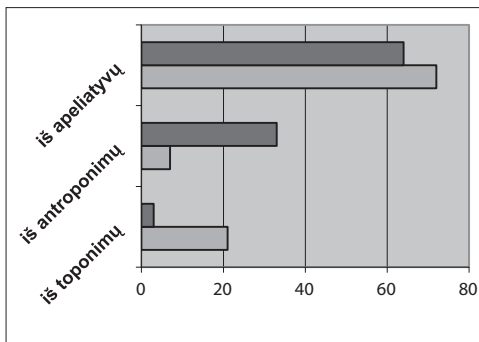
¹¹ Priesaginę derivaciją Vanagas laiko vienu iš pačių archajiškiausių toponimų atsiradimo būdų (plg. Vanagas 1970, p. 278–279).

4 pav. Vandenvardžių kilmės polinkiai

5 pav. Gyvenamųjų vietų vardų kilmės polinkiai

6 pav. Žemėvardžių kilmės polinkiai

- ◆ Balbieriškio valsčiaus vietovardžiai
- ◆ Marijampolės valsčiaus vietovardžiai

būdas gana neproduktyvus: vandenvardžių padaryta 10 %, žemėvardžių – 7 %, gyvenamųjų vietų vardų – 1 %.

Pastebėta, kad priešdėlių ir galūnių vedinių abiejuose tirtuose valsčiuose padaryta mažiausiai. Balbieriškio valsčiuje gyvenamųjų vietų vardų ir žemėvardžių klasėse priešdėlių vediniai gana neproduktyvūs (7 % ir 4 %), o vandenvardžiams – jie beveik nebūdingi (1 %). Galūnių vediniai čia būdingi tik vandenvardžiams (11 %); kitiems vietovardžiams – jie beveik nebūdingi (po 1 %). Marijampolės valsčiuje užfiksuota 6 % galūnių vedinių vandenvardžių klasėje; žemėvardžių daryboje šie vediniai neproduktyvūs (1 %). Čia 4 % gyvenamųjų vietų vardų padaroma su priešdėliais.

4, 5 ir 6 diagramos parodo Balbieriškio ir Marijampolės valsčių visų klasių vietovardžių kilmės ypatumus.

Akivaizdu, kad pagal kilmę abiejuose valsčiuose daugiausia vietovardžių, kilusių iš apeliatyvų (bendrinių žodžių)¹²: 73 % vandenvardžių ir 72 % žemėvardžių Balbieriškio apylinkėse bei 71 % vandenvardžių ir 61 % žemėvardžių Marijampolės apylinkėse.

Iš bendrinių žodžių kilusių gyvenamųjų vietų vardų Balbieriškio valsčiuje užrašyta apie trečdali (29 %), čia dažnesni iš asmenvardžių kilę vietovardžiai – 55 %. Asmenvardinė kilmė šiame valsčiuje būdinga ir žemėvardžiams (21 %), ir vandenvardžiams (15 %).

Nustatyta, kad Marijampolės valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų klasėje vyrauja (70 %) iš asmenvardžių padaryti vietovardžiai. Šis kilmės pamatas būdingas ir

¹² Pasak ukrainiečių toponimiko D. Bučko, apeliatyvinių vedinių gausumas lemia vienos ar kitos sistemos senumą (Bučko 1981, p. 265).

valsčiaus žemėvardžiams (30 %), ir vandenvardžiams (23 %).

Iš kitų vietovardžių kilusių vietų vardų negausiai užfiksuota Marijampolės valsčiuje: nedažni (5 %) vietovardinės kilmės gyvenamųjų vietų vardai, dar retesni (3 %) žemėvardžiai ir vandenvardžiai (1 %). Kiek dažniau iš kitų toponimų padaromi vietų vardai Balbieriškio valsčiuje: 21 % žemėvardžių, 15 % gyvenamųjų vietų vardų ir 12 % vandenvardžių.

Kaip matome, dalis tarpukariu užrašytų vietų vardų išnagrinėta labai detalai. Tai leidžia pasekti dviejų valsčių vietovardžių, kaip apskrities sudedamųjų dalių, darybos, kilmės panašumus ir skirtumus, tačiau pateikta ir aptarta medžiaga neleidžia daryti išvadų apie viso tiriamo ploto toponimijos darybos ir kilmės polinkius.

Ypač vertingi pasirodė tarpukario medžiagos tyrimo rezultatai vandenvardžių ir kitų vietovardžių, kilusių iš asmenvardžių, sluoksniuose.

Pasinaudojus papildoma informacija, teikiama anketose (lokalizacijos, upių, upelių, ištakų, žiočių vietos nuorodomis bei pastabų skilties užrašymais), pastebėta, kad 40 vandenvardžių, tarpukario laikotarpiu iš gyvosios kalbos užrašytų Marijampolės apskrityje, iki šiol nepublikuoti ir netirti, nes neužfiksuoti oficialiuose upių ir ežerų vardų sąrašuose (*Lietuvos TSR upių ir ežerų vadyne*, toliau – LUEV; Vanago *Lietuvių hidronimų etimologiniame žodyne*, toliau – LHEŽ). Manant, kad šie vandenvardžių vardai galėtų būti svarbūs tolesniems lietuvių toponimikos tyrimams, papildytų jau žinomas lietuviškų hidronimų bendrąsias grupes, suteiktų daugiau duomenų vandenvardžių lyčių raidos klausimais, šių vietovardžių analizė buvo paskelbta at-

skiru straipsniu¹³. Jame buvo aptarta visų kalbamų vandenvardžių daryba ir kilmė. Štai keletas jų¹⁴: *Kapanicà* grv., upl. Brb, *Krioklŷs* up. KzR, *Lazdŷnkalnio upėlis* up. Ss, *Lókauša* upl. KzR, *Marackŷ upėlis* up. KzR, *Miškupelis* up. Lbv, *Razgŷrė* up. KzR, *Rynà* up. Ss, *Skriodė* up. Brb, *Šakŷčia* up. Klvr, *Šveŷtupė* up. Prn, *Ubaginė* ež. Krsn ir kt. Taip pat buvo publikuoti ir komentuojami kai kuriems žinomiems upių ir ežerų vardams rasti nauji variantai: *Aguōnis* ež. Lbv, *Kermušinė* up. Mrj, *Lapupėlė* up. Prn, *Nipriukas* up. Vv, *Ōšventis* up. Prn, *Peršáika* up. Brb, *Raišupka* up. Ss, *Raudėniškių ežeras* ež. Klvr, *Rūdė* up. Vv, *Rūdupėlis* up. Prn, *Utėlinka* up. Ss ir *Vyžupŷs* up. Klvr.

Remiantis Vanago išdėstytomis nuostatomis dėl hidroobjektų atsiradimo laiko¹⁵, manoma, kad aptartų Marijampolės apskrities tarpukariu užrašytų vandenvardžių grupė priklauso vėlyvajam lietuvių hidronimų sluoksniui. Pirminiam, archajiškajam klodui galėtų priklausyti nebent priesagos *-auša* vedinys – upėvardis *Lókauša* KzR.

Toliau keletas pastabų dėl vietovardžių, kilusių iš asmenvardžių, tyrimo rezultatų.

Pamatiniai žodžiai (etimonai), iš kurių kildinami, su kuriais siejami darybos, kilmės požiūriu, tiriami vietovardžiai, kaip jau ir buvo minėta, gali būti bendriniai ir tikriniai žodžiai. Pastarieji galimi dveji – asmenvardžiai ir kiti vietų vardai. Vietovardžių, kilusių iš asmenvardžių, atitikmenų pamatiniam žodžiui pagrįsti

¹³ Plačiau žr. Sviderskienė 2010, p. 341–353.

¹⁴ Prie visų aptariamų vietovardžių užrašomi tam tikri duomenys: vietovardžiais įvardijamų objektų, lokalizacijos nuorodos valsčiaus tikslumu. Remtasi jau sudarytais LKI Vardyno skyriuje rašomo *Lietuvos vietovardžių žodyno* t. 1 (toliau – LVŽ I) sutrumpinimų sąrašais.

¹⁵ Plačiau žr. Vanagas 1977, p. 149.

pirmiausiai ieškoma vieninteliame dabartinių pavardžių sąrašė *Lietuvių pavardžių žodyne* (toliau – LPŽ). Dažniausiai randa ma, tačiau dalis asmenvardžių mūsų dienų nepasiekė, jie išliko vietovardžiuose, o juos buvus paliudyti galėjo abėcėlinė istorinių asmenvardžių kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus fonduose (toliau – IAK). Kartoteką sudaro apie 300 000 vnt. iš įvairių XVI–XIX a. istorijos dokumentų (bažnyčių metrikų knygų, dvarų inventorių, miesto aktų knygų ir kt.) surinkti ir į lapelius išrašyti asmenvardžiai. Būtent šia asmenvardžių san kaupa ir naudotasi tais atvejais, kada tarpukariu iš gyvosios kalbos užrašytų Marijampolės apskrities vietovardžių pamatiniam žodžiui pagrįsti LPŽ pateikiamų duomenų nepakako, tiriamuose vietovardžiuose išlikusių asmenvardžių vartoseną paliudijo minėto šaltinio antroponimija. Keletas pavyzdžių¹⁶: **Andžion-iškė** pv. Ldvn: avd. *Andžionis, plg. avd. *Christophorus Andzionis* 1679 m. (iki mūsų dienų asmenvardis su patronimie mine priesaga *-onis* neatėjo, dabartinės bendrašaknės pavardės – *Andželis*, *Andžis*, *Andžiūlis*, *Añdžius* (LPŽ I 106)); **Bautr-iškė** pv. Klvr: avd. *Bautrus ar pan., plg. avd. *Catharinam Bawtrucia* 1691–1672 m. (šiuo atveju mūsų dienų nepasiekė asmen vardis *Bautrus, dabartinės bendrašaknės pavardės LPŽ duomenimis – su patronimi nėmis priesagomis *-ėnas* ir *-onis*: *Bautrėnas*, *Bautrónis* (LPŽ I 215)); **Irš-a-balė** pv. Krsn: avd. *Irša ar pan., plg. avd. *Joannes Iršza* 1671 m. (dabartinė pavardė – su patroni-

¹⁶ Tarpukario anketų duomenimis, nesukirčiuoti arba nurodyti su neaiškia, nepatikima kirčio vieta ar priegaide vietovardžiai nekirčiuojami. Vietovardžių darybos afiksai (priesagos, galūnės) brūkšneliu atskiriami nuo pamatinės šaknies. Taip pat brūkšneliais atskiriami ir sudurtinių vietovardžių (dūrinų) sandai.

mine priesaga *-ėnas*: *Iršėnas* (LPŽ I 773))¹⁷; **Kėz-a-balė** pv. Gdl: avd. *Kėzas ar pan., plg. avd. *Staniślawowi KieziŹ* 1565 m., *Zophiam Kiezaicia* 1650 m. (iki mūsų dienų antroponimas be priesagos neatėjo, dabartinė bendrašaknė pavardė – *Kėzelis* (LPŽ I 982)); **Meln-iškiai** k. Brb: avd. *Melnys ar pan., plg. avd. *Szcefan Melnis* 1598 m. (dabartinių pavardžių sąrašė randa me pavardes *Mėlnikas*, *Mėlnickas* (LPŽ II 207)); **Ruodžiu Krantas** dr. Brb: avd. *Ruodys ar pan., plg. avd. *Petrelis Ruodaitys* 1662 m. (LPŽ duomenų apie bendrašakni asmenvardį nerasta); **Slankiaus kalnas** kln. Prn: avd. *Slankius ar pan., plg. avd. *Anna Slankaicia* 1670 m. (iki mūsų dienų atėjo bendrašakniai asmenvardžiai su slaviškos kilmės priesagomis *Slankáuskas*, *Slankėvičius* (LPŽ II 759, 760)) ir kt.

Be jau minėtų atvejų¹⁸, svarbūs ir kiti, kai rekonstruotą etimoną buvo galima pagrįsti tik turėtais istorinės antroponimijos duomenimis. Analizuojant tarpukario laikotarpiu iš gyvosios kalbos užrašytų asmenvardinės kilmės vieno vietovardžių poklasio – agronimų – darybą¹⁹, buvo išskirta galimos dvejopos kilmės kalbamų

¹⁷ Straipsnyje antrųjų vietovardžių sandų ir dėmenų kilmė neaiškinama.

¹⁸ Tyrimo rezultatus, paremtus gausne medžiaga, planuojama paskelbti atskiru straipsniu.

¹⁹ Plačiau žr. Sviderskienė 2010a, p. 97–127. Tyrimo metu nustatyti arealo asmenvardinės kilmės agronimų darybos būdų ypatumai, kokios priesagos vartojamos padarant priesaginius vedinius, koks jų darumas, išryškinta sandūros ir sudėjimo būdu padarytų agronimų darybos specifika ir pan. Šio arealo agronimų pamatiniams žodžiams (etimonams) pagrįsti asmenvardžiai randami ne tik lietuvių antroponimijos šaltiniuose, tarp kurių svarbų vaidmenį atlieka istorinių asmenvardžių kartoteka, bet ir lenkų, pavieniais atvejais vokiečių asmenvardžių šaltiniuose. Tiriamoji medžiaga patvirtino pastebėjimą dėl tam tikro lietuvių toponimų sluoksnio, liudijančio apie glaudžias lietuvių (baltų) ir lenkų (slavų) (plg. Maciejauskienė 2006, p. 234) ar net vokiečių onimijos sąsajas.

onimų grupė. Manoma, kad šie agronimai sietini arba su asmenvardžiu, atsiradusiu iš apeliatyvinio asmens pavadinimo, arba su apeliatyviniu asmens pavadinimu, pvz.: **Kálv-iškė** pv. Lbv, **Kálv-iškiai** 2 pv. Ldvn, **Kalv-iškis** pv. Ldvn, **Kálv-ia-raistis** pv. Gdl: avd. *Kalvis ar pan., plg. avd. *Tomas Kalwis* 1630 m., *Annam Kalwienie* 1654 m. (IAK), kita vertus, galima kilmė iš lie. *kálvis* „kas verčiasi metalo kalimo amatu“ (LKŽe)²⁰; **Rimor-iškė** pv. Krsn: avd. *Rimorius ar pan., plg. avd. *Sebefthian Rymarz* 1552 m. (IAK), kita vertus, galima kilmė iš lie. *rimorius* „kas siuva pakinktus“ (LKŽe); **Riogl-iškis** pv. Igl: avd. *Rioglys ar pan., plg. avd. *Valentinum Roglis* 1639 m. (IAK), kita vertus, galima kilmė iš lie. *rioglỹs*, -ė „kas nevikrus, nerangus, griozdas, kerėpla“ (LKŽe); **Šlub-iškė** dr. Šil: avd. *Šlubis ar pan., plg. avd. *Jasius Szlubis* 1637 m. (IAK), kita vertus, galima kilmė iš lie. *šlubis*, -ė „kas šlubas, raišas“ (LKŽe) ir kt. Minėto tyrimo metu nustatyta, kad pastarųjų vietovardžių darybos polinkiai artimesni iš asmenvardžių, nei iš apeliatyvinių asmenų pavadinimų, kilusių agronimų grupės darybiniais polinkiams. Todėl spėjama, kad asmenvardis, atsiradęs iš apeliatyvinio asmens pavadinimo, matyt, ir buvo dažnesnis jų kilmės šaltinis²¹. Šiuos asmenvardžius, funkcionavusius tiriamame plote ar netoli nuo jo esančiose apylinkėse, patvirtino turėti istorinės antroponimijos duomenys.

Taip pat šiame vietovardžių poklasyje buvo atkreiptas dėmesys ir į kelis gana

savitos darybos galūnės -ė(s) vedinius: **Baranausk-ė** pv. Klvr: pvd. *Baranauskas* (LPŽ I 190) ar pan.; **Delnick-ė** pv. Prn: pvd. *Delnickas* (LPŽ I 482); **Šmarlak-ės** pv. Prn: avd. *Šmarlakas ar pan., plg. avd. *Jurgis Szmorlak* 1629 m. (IAK); **Šeškausk-ė** pv. Klvr: pvd. *Šeškauskas* (LPŽ II 917) ar pan. Tai galėtų būti naujas, pietinio lietuvių kalbos ploto toponimų tyrimų rezultatus papildantis, pastebėjimas.

Visi tyrimo rezultatai dar kartą patvirtina atliekamo darbo aktualumą bei publikuojamos medžiagos vertę. Be to, neišleistina iš akių ir tai, kad daugelis išaiškintų ir aprašytų asmenvardinės kilmės atvejų buvo paskelbta pirmą kartą.

Numatomi darbai

Ateityje bus siekiama turėti tarpukariu Marijampolės apskrityje užrašytų vietovardžių visumos analizės duomenis. Tam prireiks darybos ir kilmės požiūriais ištirti dar netirtų vietovardžių klasių (subklasių) vienetus bei sujungti jau atliktus kai kurių vietovardžių analizės duomenis su naujais, turimas išvadas konkretinti, pildyti, tikslinti ar net koreguoti.

Nevertintų svarbiausiais tikrinių žodžių tyrimo požiūriais toponimų grupių liko visose Marijampolės apskrities vietovardžių klasėse (poklasiuose): netirti šio lietuvių kalbos ploto helonimai, priklausantys vandenvardžių klasei, oficialieji oikonimai, skiriami gyvenamųjų vietų vardų klasei, bei keletas žemėvardžių klasės smulkiųjų vietovardžių grupių. Manoma, kad pastaruosius vietovardžius tirti bei publikuoti yra ypač svarbu, nes smulkiausi žemės paviršiaus vardai – specifinė, labiausiai kintanti leksikos dalis. Daugelis žemėvardžių jau išnyko, juos buvus paliudyti galėjo tik „Žemės

²⁰ LPŽ duomenimis, pvd. *Kálvis* užrašyta Klaipėdos, Kartenos, Pagėgių, Palangos ir Šilutės apylinkėse (dar žr. LPŽ I 902). Turimi istorinės antroponimijos užrašymai paliudijo, kad tiriamame plote XVII a. šis asmenvardis dar funkcionavo.

²¹ Dar žr. Sviderskienė 2010a, p. 120, 121.

vardų“ anketos, kuriose šie toponimai iš vietos gyventojų užrašyti tarpukariu. Todėl ateityje bus siekiama išanalizuoti visus dar netirtus (tiek apeliatyvinės, tiek oniminės kilmės) žemėvardžius, kad būtų gautas kalbamos klasės, pasižyminčios reprezentantų kiekiu bei įvairove, vietovardžių darybos ir kilmės polinkių visumos vaizdas.

Taip pat numatoma sujungti vandenvardžių tyrėjų (Vanago, Bronio Savukyno) įvairiaspektes (darybos, kilmės, semantikos) Marijampolės apylinkių vandenvardžių aiškinimo versijas ir straipsnio autorės tarpukario anketose pastebėtų, identifiкуotų, suburtų ir aprašytų iki šiol nežinotų, t. y. į oficialius vandenvardžių sąrašus neįtrauktų, tiriamos apskrities vandenvardžių analizės duomenis, kad paaiškėtų bendrieji arealo upių ir ežerų vardų darybos bei kilmės polinkiai. Taigi viena svarbiausių Marijampolės apskrities vandenvardžių darybos ir kilmės nagrinėjimo išvadų ir turėtų būti arealo vandenvardžių struktūrinio-gramatinio modelio, kilmės polinkių specifikos išryškėjimas. Juk pietinio lietuvių kalbos ploto vandenvardžiai yra lietuvių vandenvardžių dalis, o pastarieji – baltų hidronimijos.

Išvados

Straipsnyje pateikti kelerius metus nuosekliai vykdomi Marijampolės apskrities tarpukariu iš gyvosios kalbos užrašytų vietovardžių tyrimai darybos ir kilmės požiūriais. Svarbiausi pirminiai rezultatai: tarpukario anketų medžiaga ne tik patvirtino, bet ir papildė turėtus duomenis apie tiriamojo ploto vandenvardžius. Be to, gretinant publikuotus šaltinius bei anketose teikiamą papildomą informaciją, buvo rasti ir susieti su jau žinomais keletas

vandenvardžių variantų. Visų naujai surastų hidroobjektų lingvistinė vertė apibrėžta bei aprašyta. Nustatyta, kad didžioji dalis šių vandenvardžių priklauso vėlyvajam lietuvių hidronimų sluoksniui.

Ištirus dalį asmenvardinės kilmės Marijampolės apskrities vietovardžių, buvo gauti rezultatai, aktualūs ne tik toponimikai, bet ir antroponomikos mokslui. Tikimasi, kad asmenvardžių tyrėjai turės galimybę formos, struktūros (darybos) požiūriu palyginti ir įvertinti vietovardžiuose išlikusius, mūsų dienų nepasiekusius asmenvardžius su dabartinėmis pavardėmis. Galbūt unikali ir savaime vertinga antroponiminė medžiaga leis pastebėti ir kai kuriuos naujus bei savitus šio Lietuvos regiono antroponimijos bruožus.

Taigi išlikusios anketos, jų autentiška medžiaga, yra ne tik kaip atskiras svarbus tarpukario palikimo vienetas, jos vertingos ir kaip šaltinis, kuriame pasitaiko užfiksuotų faktų, kurių dabartinėse sancaupose jau nėra arba jie gerokai pakitę.

Ateityje bus siekiama analizuoti ir publikuoti visus dar netirtus Marijampolės apskrities vietovardžius bei skelbti jų analizės rezultatus. Sujungus jau atliktus vietovardžių analizės duomenis su naujais, turimas išvadas tektų konkretinti, pildyti, tikslinti ar net koreguoti. Tikimasi, kad bus pastebėtas dar ne vienas pietinio Lietuvos ploto toponimų tyrimus papildantis faktas.

Manoma, kad šiame lietuvių kalbos plote tarpukariu užrašyti vietovardžiai galėtų suteikti informacijos ir apie išnykusios baltų genties – jotvingių – oniminio substrato pėdsakus.

Vykdomi tyrimai galėtų būti vertingi ne tik kalbos mokslui, bet įdomūs ir etnologams ar kitų sričių tyrėjams. Jie padėtų geriau pažinti čia gyvenusių žmonių mentalitetą, pasaulėjautą. Be to, turint omenyje

Savukyno keltą, ir šiandien onomastikoje aktualią, mintį paisyti onimų ryšių su viso lingvistinio arealo toponiminiu kontekstu (Savukynas 1966, p. 172), tokio pobūdžio

tyrimai skatintų regioninę toponimiką, darybos, kilmės analizę, praverstų rengiant sintetinį lietuvių toponimikos darbą *Lietuvos vietovardžių žodyną*.

Objektų nuorodų sutrumpinimai

dr. – dirva
ež. – ežeras
grv. – griovys
k. – kaimas
kln. – kalnas
l. – laukas
pv. – pieva
up. – upė
upl. – upelis

Lokalizacijos nuorodų sutrumpinimai

Brb – Balbiėriškis (Priėnų r.)
Gdl – Gudėliai (Marijampolės sav. t.)
Igl – Iglėškėliai (Marijampolės sav. t.)
Klvr – Kalvarijà (Marijampolės sav. t.)
Krsn – Krosnà (Lazdijų r.)
KzR – Kazlų Rūdà
Lbv – Liubàvas (Kalvarijos sav. t.)
Ldvn – Liudvinàvas (Marijampolės sav. t.)
Mrj – Marijampolė
Prn – Priėnai
Ss – Sasnavà (Marijampolės sav. t.)
Šil – Šilavótas (Priėnų r.)
Vv – Veiveriai (Priėnų r.)

Literatūra

ALMINAUSKIS, K., 1934. *Instrukcija Lietuvos žemės vardynui surašyti*. Švietimo ministerija, Valstybės archeologijos komisija. Klaipėda: Rytas.
BUČKO, D., 1981. Отапеллятивные топонимы Верхнего Поднепровья. In: *Proc of the thirteenth Internat. Congress of Onomastic Sciences*. Wrocław etc., t. 1, 259–265.
JONIKAS, P., 1990. Asmenvardžiai ir vietovardžiai. In: *Lietuvių enciklopedija*, t. 15. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 555–571.
MACIEJAUSKIENĖ, V., 2006. Lenkų asmenvardžiai Lietuvos vietovardžių žodyne. In: *Gwary i onomastyka pogranicza polsko-wschodnio-*

Kiti sutrumpinimai

avd. – asmenvardis
pvd. – pavardė

Šaltiniai

ATSŽ – NOREIKA, Z., STRAVINSKAS, V., 1976. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, 2 d. Vilnius: Mintis.
IAK – *Istorinių asmenvardžių kartoteka*, Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus fondas.
LHEŽ – VANAGAS, A., 1981. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas.
LKŽe – NAKTINIENĖ, G. (vyr. red.), PAULAUSKAS, J., PETROKIENĖ, R., VITKAUSKAS, V., ZABARSKAITĖ, J., 2008. *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas www.lkz.lt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
LPŽ – MACIEJAUSKIENĖ, V., RAZMUKAITĖ, M., VANAGAS, A., 1985–1989. *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1–2. Vilnius: Mokslas.
LUEV – GRINAVECKIENĖ, E. (atsak. red.), 1963. *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
LVŽ – BILKIS, L., MACIEJAUSKIENĖ, V., RAZMUKAITĖ, M., 2008. *Lietuvos vietovardžių žodynas*, t. 1. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

słowiańskiego i słowiańsko-baltyckiego. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 218–236.

SAVUKYNAS, B., 1966. К проблеме западнобалтийского субстрата в югозападной Литве. *Baltistica*, 1(2), 165–176.

SVIDERSKIENĖ, D., 2005. Marijampolės apskrities Marijampolės valsčiaus vietovardžių darybos ir kilmės polinkiai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 52, 91–118.

SVIDERSKIENĖ, D., 2006. Marijampolės apskrities drimonimų darybos ir kilmės polinkiai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 54, 49–62.

SVIDERSKIENĖ, D., 2006a. Marijampolės apskrities sudurtiniai oronimai. *Lituanistica*, 4 (68), 47–59.

SVIDERSKIENĖ, D., 2007. Marijampolės apskrities gyvenamųjų vietų vardai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 57, 99–122.

SVIDERSKIENĖ, D., 2010. Dėl kelių Marijampolės apskrities vandenvardžių, papildžiusių ir patikslinusių esamus hidronimijos duomenis. *Baltistica*, 45 (2), 341–353.

Dalia Sviderskienė

Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Research interests: onomastics, derivation and origin of proper words

MARIJAMPOLĖ COUNTY PLACE-NAMES RECORDED DURING THE INTERWAR PERIOD: INITIAL SURVEY RESULTS AND PROSPECTS

Summary

The aim of this article is to present research that has been consistently implemented for several years about the place-names recorded in the “Land Names” questionnaires in Marijampolė County during the interwar period, to discuss their initial findings and to provide for future work.

The study is based on the material that was selected as being among the most valuable from a scientific point of view. The unique place-names of Marijampolė County were recorded in thirteen districts during the interwar period from the living language. This authentic material, untouched by external factors such as land melioration, collectivization, Russification, deportation, etc., has been little explored. According to the types of named objects, the database was divided into hydronyms, names of dwelling-places, and toponyms, and evaluated from the point of view of word formation and word origin. The research includes identifying the formation of separate classes and certain trends of origin, studying some classes of toponyms, and investigating the placenames of two districts (Marijampolė and Balbieriškis). The results are interesting, valuable, and relevant. They complement the existing multidimensional habitat list of research and make this almost unpublished lexical resource available to public and scientific

SVIDERSKIENĖ, D., 2010a. Marijampolės apskrities asmenvardinės kilmės agronimų darybos bruožai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2010a, 62–63, 97–127.

VANAGAS, A., 1970. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.

VANAGAS, A., 1977. *Dėl požiūrio į senuosius lietuvių hidronimus*. Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija 3 (60), 141–150.

Dalia Sviderskienė

Instytut Języka Litewskiego, Litwa

Zainteresowania naukowe: onomastyka, badania nad słowotwórstwem i pochodzeniem nazw własnych

WSTĘPNE WYNIKI I PERSPEKTYWY BADAŃ NAD NAZWAMI MIEJSCOWYMI POWIATU MARIAMPOLSKIEGO Z OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie wyników kilkuletnich, konsekwentnie prowadzonych badań nad nazwami miejscowymi południowej części litewskiego obszaru językowego (a konkretnie – powiatu mariampolskiego), zanotowanymi w okresie międzywojennym, w aspekcie słowotwórczym i etymologicznym. W artykule przedstawiono ponadto niektóre wyniki badań tego materiału w klasach hydronimów, innych nazw miejscowych (pochodzących od nazw osobowych) i in. Pozwala to stwierdzić, że zachowane kwestionariusze i zarejestrowane w nich prawdziwe dane są nie tylko ważnym elementem dziedzictwa okresu międzywojennego, ale też cennym źródłem zawierającym fakty, niezachowane w obecnych zasobach lub znacznie zmienione.

W celu uzyskania pełnego obrazu specyficznych cech słowotwórczych i etymologicznych nazw miejscowych powiatu mariampolskiego, badanie obszaru językowego należy kontynuować. Uważa się, że prowadzone prace nie tylko przyczynią się do rozwoju toponimii regionalnej, analizy słowotwórstwa i etymologii nazw miejscowych oraz dalszych badań w zakresie toponomastyki na Litwie, ale też zainteresują etnologów czy badaczy innych dziedzin. Pomogą lepiej poznać mentalność

society; they also highlight the uniqueness of the toponyms of this habitat and encourage studies of other regions. The research results of interwar material about hydronyms and other place-names derived from personal names in classes (subclasses) are of particular interest and value.

The article demonstrates that the extant questionnaires and their authentic material are not only an important separate unit of the interwar legacy, but also a valuable source with recorded facts which have not been preserved in the current collections or significantly changed.

The future aim is to collect a complete database of Marijampolė County's place-names recorded during the interwar period. This will require studying the formation and origin of unstudied place-name units of separate classes (subclasses) and joining the available data with the newly collected. The results will be concretized, supplemented, revised and/or corrected. It is believed that the place-names recorded in this area during the interwar period could provide information about the traces of the onymic substratum of the extinct Baltic tribe of Jatvians.

KEY WORDS: areal research, interwar period, appellative, proper word, toponym, anthroponym, etymon, derivation and origin of proper words.

i sposób postrzegania świata ludzi żyjących na danym obszarze. Nazwy miejscowe zanotowane w okresie międzywojennym na badanym obszarze litewskiego obszaru językowego mogą również dostarczyć informacji o śladach substratu onimicznego wymarłego ludu bałtyckiego – Jaćwingów.

SŁOWA KLUCZOWE: badania obszaru językowego, okres międzywojenny, wyraz pospolity (apelatyw), nazwa własna (onim), nazwa miejscowa (toponim), nazwa osobowa (antroponim), wyraz uważany za podstawę etymologiczną (etymon), słowotwórstwo i pochodzenie nazw własnych.

Gauta 2012 01 30

Priimta publikuoti 2012 07 20